

RĒZEKNES TEHNOLOĢIJU AKADĒMIJA
Izglītības, valodu un dizaina fakultāte

REZEKNE ACADEMY OF TECHNOLOGIES
Faculty of Education, Language and Design

ISSN 1691-5887

SABIEDRĪBA. INTEGRĀCIJA. IZGLĪTĪBA

Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli
2018.gada 25.-26.maijs

II daļa

SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION

Proceedings of the International Scientific Conference
May 25th-26th, 2018

Volume II

Rēzekne
2018

SABIEDRĪBA, INTEGRĀCIJA, IZGLĪTĪBA. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. II daļa, Augstākā Izglītība, 2018.gada 25.-26.maijs. Rēzekne, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2018, 664 lpp.

SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II, Higher Education, May 25th-26th, 2018. Rezekne, Rezekne Academy of Technologies, 2018, p. 664.

Rekomendējusi publicēšanai Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Zinātnes daļa, 2018.gada 27.martā.

Recommended for publication by the Scientific Council of Rezekne Academy of Technologies on March, 27, 2018.

Redaktori/Edited by Velta Lubkina, Svetlana Ušča, Anda Zvaigzne

Šī krājuma raksti pēc konferences tiks piedāvāti iekļaušanai Thomson Reuters Web of Science datu bāzē, kā arī OpenAIRE, WordCat, Google Scholar datu bāzēs. Elektroniski izdevums pieejams <http://journals.ru.lv/index.php/SIE>

After the conference the papers of these proceedings will be offered for including in Thomson Reuters (ISI Web of Science), OpenAIRE, WordCat, Google Scholar. The publication is available in electronic forms at <http://journals.ru.lv/index.php/SIE>

Informācija par konferenci/ *Information about conference* <http://conferences.ru.lv/>

Konferences zinātniskās komitejas priekšsēdētāja/ Chairperson of the scientific committee

PhD Velta Lubkina, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Ingrida Baranauskienė, Klaipėda University, Lithuania

PhD Kristīne Mārtinsons, Rīga Stradiņš University, Latvia

Konferences zinātniskā komiteja/ Scientific committee

PhD Elvyra Aciene, Klaipėda University, Lithuania

PhD Vilmante Aleksiene, Lithuanian University of Educational Sciences, Lithuania

PhD Iluta Arbidane, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Ingrida Baranauskienė, Klaipėda University, Lithuania

PhD Dina Bethere, Liepaja University, Latvia

PhD Krzysztof Biel, Jesuit University Ignatianum in Krakow, Poland

PhD Solveiga Blumberga, Riga International School of Economics and Business and Business administration, Latvia

PhD Klaudyna Bociek, Olsztyn Higher School im. J. Rusiecki, Poland

PhD Diana Bogoyavlenskaya, Russian Academy of Education

PhD Ieva Brence, LLC „RISEBA University of Business, Arts and Technology”, Latvia

PhD Remigijus Bubnys, Siauliai University, Lithuania

PhD Ilona Bulgakova, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Kristaps Circenis, Rīga Stradiņš University, Latvia

PhD Ervīns Čukurs, Rīga Stradiņš University, Latvia

PhD Aleksandra Čuprika, Latvian Academy of Sport Education, Latvia

PhD Liga Danilane, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Liāna Deklāva, Rīga Stradiņš University, Latvia

PhD Małgorzata Dubis, University of Economics and Innovation in Lublin, Poland

PhD Aija Dudkina, University of Latvia, Latvia

PhD Jānis Dzerviniks, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Sandra Ezmale, Rezekne Academy of Technologies, Latvia,

PHD Tomasz Gabrys, Jan Dlugosz University Czestochowa, Poland,

PhD Alina Gil, Jan Dlugosz University in Czestochowa, Poland

PhD Aleksandrs Gorbunovs, Riga Technical University, Latvia

PhD Pēteris Grabusts, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Ingūna Griškēviča, University of Liepāja, Latvia

PhD Jelena Harlamova, Rīga Stradiņš University, Latvia

MG Mart Hovi, Estonian University of Life Sciences, Estonia

PhD Dzintra Ilisko, Daugavpils University, Latvia

PhD Alens Indriksons, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Natālija Ivanova, Institute of Humanistic and Existential Psychology HEPI, Latvia

PhD Jelena Jermolajeva, University College of Economics and Culture, Latvia

PhD Lolita Jonāne, Daugavpils University, Latvia

PhD Inese Jurgena, University of Latvia, Latvia

PhD Angelika Juško-Štekele, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Eriks Kalvans, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD Małgorzata Karczewska, University of Zielona Góra, Poland,

SATURS
CONTENTS

SKOLU PEDAGOĢIJA
SCHOOL PEDAGOGY

Alekseeva Tatiana

СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА
ДИДАКТИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ
ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ
ДЕЙСТВИЙ ПОСТАНОВКИ И РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ И
ПУТИ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ
*The Content Characteristic of the Didactic Conditions for the
Formation of Cognitive Universal Educational Activities for the
Formulation and Solution of the Problem and the Ways of Their
Implementation in the Educational Activity of the Primary School* 17

Baracz Weronika

SHAPING SPIRITUALITY THROUGH CHILDREN'S
LITERATURE INTENDED FOR PRIMARY SCHOOL –
DISCUSSION OF SELECTED EXAMPLES 30

Baranauskienė Ingrida, Saveikienė Diana

PURSUIT OF INCLUSIVE EDUCATION: INCLUSION OF
TEACHERS IN INCLUSIVE EDUCATION 39

Bērtule Dace, Namsone Dace

KOGNITĪVAIS ĒZIĻUMS BIOĻĢIJAS MĀCĪŠANAS UN
MĀCĪŠANĀS PROCESĀ NO 7. LĪDZ 9. KLASEI
*Cognitive Depth of Teaching and Learning Process in Biology from
7th till 9th Grade* 54

Bogdanova Tatiana, Jermolajeva Jelena, Silchenkova Svetlana

CHARACTERISTICS OF SAMPLES IN RUSSIAN-LATVIAN
RESEARCH PROJECT ON PEDAGOGUE'S PROFESSIONAL
IDENTITY: ANALYSIS OF PERSONAL INFORMATION ITEMS 63

Briška Ilze, Siliņa-Jasjukeviča Gunta

REALIZATION OF INTEGRATED LEARNING IN STUDY
PRACTICE: PRE-SERVICE TEACHERS EXPERIENCES 74

Čekse Ireta, Geske Andrejs, Pole Olga
SKOLOTĀJS PILSONISKĀS IZGLĪTĪBAS MĀCĪBU PROCESĀ
Teacher in Citizenship Education Learning Process 84

Cehlova Zoja, Cehlovs Mihails, Gode Ina
МЕТОДОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО
ПОДХОДА В ПЕДАГОГИКЕ
*The Methodology of the Development of Competency-Based
Approach in Pedagogy* 93

**Dudaitė Jolita, Indrašienė Valdonė, Jegelevičienė Violeta,
Prakapas Romas**
ACCESSIBILITY OF EDUCATION AND SUPPORT FOR A
LEARNER AFTER FORMAL EDUCATION: A CASE OF
LITHUANIA 103

Elksne Gunita, Rubene Zanda
EMOCIONĀLĀ LABIJŪTA SKOLĀ
Emotional Well-Being in Schools 116

Fernandezs Manuels
ZINĀTNISKI PĒTNIECISKS SKATĪJUMS UZ RAKSTURA
AUDZINĀŠANU: MĪTI, IZAICINĀJUMI UN STARPTAUTISKĀS
PERSPEKTĪVAS
*Research-Based Reflections about Character Education: Myths,
Challenges and International Perspectives* 126

Geske Andrejs, Zizlāne Liene
PEDAGOGIEM LABVĒLĪGAS DARBA VIDES VEIDOŠANA
Creating a Positive Working Environment for Teachers 137

**Grzegorzewska Maria Katarzyna, Kapusta Mariusz,
Noga Henryk, Migo Piotr Pawel**
THE SENSE OF SAFETY AMONG CHILDREN AND
TEENAGERS IN THE LIGHT OF EMPIRICAL RESEARCH 148

Guseva Victoria
КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ РАЗВИТИЯ
МИЛОСЕР-ДИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
*The Criteria, Indicators and Levels of the Development Compassion
of Primary School Children* 158

ZINĀTNISKI PĒTNIECISKS SKATĪJUMS UZ RAKSTURA AUDZINĀŠANU: MĪTI, IZAICINĀJUMI UN STARPTAUTISKĀS PERSPEKTĪVAS

Research-Based Reflections about Character Education: Myths, Challenges and International Perspectives

Manuels Fernandezs
Latvijas Universitāte, Latvija

Abstract. *At present, youngsters' character and virtue education issues are widely discussed in Latvia and in English-speaking academic environment. Given the existing criticism of these concepts, the research question was: what are the main misunderstandings about the nature of character and virtue education? After clarifying the neo-Aristotelian understanding of these concepts, recent research in the field of character education and virtues is presented for deconstructing some of the myths related to it, due to conceptual, historical, moral and political misunderstandings (Kristjánsson, 2013). Real problems (historical, methodological and practical) faced by character education programs in mainstream schools are addressed. The importance of giving personal significance to eudaimonia for promoting character and virtue education at school is discussed.*

Keywords: *character, character education, mainstream schools, virtue, virtue ethics.*

Rakstura audzināšanas aktualitāte Topicality of character education

Šobrīd Latvijā plaši tiek diskutēts par skolēnu tikumisko audzināšanu, sociālo prasmju un rakstura attīstību. 2015. gadā LR Izglītības likumā tika veikti grozījumi 10.¹ pantā "Izglītība un tikumība", saskaņā ar kuriem "Izglītības sistēma nodrošina izglītojamā tikumisko audzināšanu, kas atbilst Latvijas Republikas Satversmē ietvertajām un aizsargātajām vērtībām, īpaši tādām kā laulība un ģimene" (Saeima, 1998). 2016. gada vasarā tika izstrādātas tikumiskās audzināšanas vadlīnijas Latvijas skolām (Ministru kabinets, 2016b), kas izraisīja Latvijas sabiedrībā neviennozīmīgu reakciju. Vadlīnijās tiek minēti un definēti divpadsmit tikumi: atbildība, centība, drosmē, godīgums, gudrība, laipnība, līdzcietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums un tolerance. Vadlīniju izstrādātāji cer, ka dokuments palīdzēs skolotājiem bērnu audzināšanā, tomēr daļa pedagogu ir noskaņoti skeptiski. Plašāka diskusija par tikumisko audzināšanu skolā būtu apsveicama.

Saskaņā ar Ārvalstu Investoru Padomes Latvijā rekomendācijām (FICIL, 2016) Latvijas izglītības sistēmas modernizācijai skolās būtu jāievieš ar rakstura audzināšanu saistīta izglītība, kā arī 21. gadsimta kompetences un pārnesamās prasmes. Cits tēmas aktualitātes piemērs izglītības sistēmas līmenī – jaunajās Izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014.-2020. gadam viens no izvirzītajiem apakšmērķiem ir "veicināt vērtībizglītībā balstītu indivīda profesionālo un sociālo prasmju attīstību" (Saeima, 2014). Saistībā ar to Eiropas struktūrfonda (ESF) projekts "Karjeras atbalsts vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs" (sk. http://www.viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/karjeras_atbalsts_2016_2020/) tiek īstenots no 2016. gada 1. janvāra līdz 2020. gada 31. decembrim visās Latvijas vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs, sekmējot skolēnu personības un intrapersonālo prasmju attīstību karjeras vadības prasmju apguves procesā (Ministru kabinets, 2016a). Savukārt Valsts izglītības satura centrs īsteno projektu "Kompetenču pieeja mācību saturā" (Ministru kabinets, 2015) no 2016.g. gada 17. oktobra līdz 2021. gada 16. oktobrim (sk. http://visc.gov.lv/visc/projekti/esf_831.shtml, <https://www.skola2030.lv/>), kura ietvaros tiek sekmēta šo pašu vērtību apguve, kas minētas tikumiskās audzināšanas vadlīnijās (Ministru kabinets, 2016b) (sk. http://visc.gov.lv/visc/projekti/dokumenti/esf_831/20161027_prezent.pdf 4. lpp.).

Izglītības praktiķu un politikas veidotāju vidū 2014.-2016. gadā tika īstenots Erasmus+ projekts "Rakstura veidošanas izglītība jauniešiem", kas apvienoja vietējās pašvaldības, skolas, karjeras attīstības centrus un jauniešu organizācijas no Beisingstokas Lielbritānijā, Jēvles Zviedrijā, Olomoucas Čehijas Republikā un Rīgas Latvijā (<http://www.shapingcharacters.eu/lv/>) ar Rīgas Domes Izglītības, kultūras un sporta departaments līdzdalību. 2017. gada beigās tika apstiprināts Erasmus+ projekts "Atbalsts skolotājiem skolēnu intrapersonālo prasmju un rakstura izglītības attīstībai skolā (Arete Catalyst)" (KA2 Sadarbība inovācijām un labas prakses apmaiņai – Stratēģiskā partnerība skolas izglītības jomā), kurā piedalās divas reģionālās iestādes, trīs skolas (divas no tām kā asociētie partneri), trīs universitātes un viens skolotāju izglītības centrs no Latvijas, Igaunijas un Spānijas un kurā vadošais partneris ir Rīgas Domes Izglītības, kultūras un sporta departaments. 2017. gada beigās tika apstiprināts pēcdoktorantūras projekts "Izglītības modernizācija Latvijas skolās, īstenojot inovatīvu pētniecībā balstītu programmu par 21. gadsimta kompetencēm un tikumu ētikas attīstību ar virtuālās telpas atbalstu (Arete School)." Dažas Latvijas skolas jau uzsākušas īstenot eksperimentālas TC&CE programmas (piemēram, programma "Efektīvas rakstura audzināšanas programmas integrēšana Rīgas Katoļu ģimnāzijā").

Rakstura audzināšana ir aktuāla tēma ne tikai Latvijā, bet visā pasaulē. Par to var pārliecināties, skatoties uz šādām galvenajām rakstura audzināšanas iniciatīvām akadēmiskajā vidē angļu valodā runājošajās valstīs: 1) The Jubilee Centre for Character and Virtues (JCCV): UK, Birmingham university (J. Arthur).

Nozīmīgākie aspekti: Research projects. Open source materials for schools. 2) Center for Character and Citizenship (CCC): USA, St. Louis, University of Missouri-ST. Louis (M. Berkowitz). Nozīmīgākie aspekti: konferences materiāls. 3) Association for Moral Education (AME): USA, Massachusetts, Gordon College (K. Cook). Nozīmīgākie aspekti: The Journal for Moral Education (WoS, SCOPUS). 4) Center for Character and Social Responsibility (CCSR): USA: Boston University (St. Ellenwood). Nozīmīgākie aspekti: (MOOC): Ethical Leadership: Character, Civility and Community. 5) Character Project: USA, North Carolina, Wake Forest University (Ch. Miller). Nozīmīgākie aspekti: Research grants, academic resources. 6) Grupo de Investigación en Educación y Ciudadanía (GIEC): Spain, Navarra University (C. Naval). Nozīmīgākie aspekti: Education for citizenship and democracy. 7) The Duckworth Lab USA: University of Pennsylvania (A. Duckworth). Nozīmīgākie aspekti: Grit scale. 8) The Center for the 4th and 5th R (Respect and Responsibility): USA, State University of New York (SUNY Cortland) (T. Lickona). Nozīmīgākie aspekti: Smart & Good Schools, resources for schools and teachers. 9) Authentic Happiness USA: University of Pennsylvania (E. Seligman). Nozīmīgākie aspekti: Resources, questionnaires. 10) Character Education Partnership (CEP): USA, Washington D. C. (D. Karr). Nozīmīgākie aspekti: 11 Principles of Effective Character Education; National Forum on Character Education; Schools of character. 11) Character Plus: USA, Saint Louis (R. McDonnell). Nozīmīgākie aspekti: Online resources.

Toties rakstura un tikumu audzināšana kā izglītības mērķis dažreiz tiek raksturots kā pretrunīgs (Evans, 2011). Neskatoties uz iepriekšminētajiem tēmas aktualitātes piemēriem, akadēmiskajās aprindās joprojām pastāv zināma neizpratne par jēdzieniem “raksturs”, “tikums” un “rakstura audzināšana”.

Ņemot vērā pretrunu starp šo Latvijas un starptautisko interesi par rakstura audzināšanu un jēdzienu nepietiekamo izpratni, tika izvirzīts pētījuma jautājums: kādi ir galvenie maldīgie priekšstati rakstura un tikumiskās audzināšanas izpratnē? Lai aplūkotu šo jautājumu, tika apkopoti daži samērā aktuālie “mīti” par rakstura un tikumisko audzināšanu, kas balstās uz konceptuāliem (1. un 2.), vēsturiskiem (3. un 4.), ētikas (5.) un politiska rakstura (6. un 7.) pārpratumiem. Šajā rakstā šie mīti tiek dekonstruēti, balstoties uz aktuālajiem pētījumiem, nevis padziļināti argumentējot pret tiem. Ņemot vērā jēdzienu “tikums” un “raksturs” mainīgo izpratni, sākumā tika precizēta šo jēdzienu neo-aristoteliskā nozīme.

Raksturs, tikums un rakstura audzināšana *Character, virtue and character education*

Termins „raksturs” tiek definēts kā personas intelektuālie un morālie paradumi (Ryan & Bohlin, 1999). Paradums ir brīvi iegūta un stabila rīcība

noteikta mērķa sasniegšanai. Ja mērķis sekmē personības un sabiedrības attīstību (vai noturīgu labklājību), paradumi tiek dēvēti kā labi paradumi jeb tikumi, pretējā gadījumā – slikti paradumi jeb trūkumi. Latviešu vārds “tikums” tiek izmantots, lai tulkotu daudznozīmju grieķu terminu “arete” (ἀρετή), kas burtiski nozīmē “izcilība” vai arī “morālā vērtība” un ko Aristotelis plaši izmantoja grāmatā *Nikomaha ētika* (1985), kurā iztirzāta tikumības būtība un tikumiskā rīcība, un aprakstīts tikumisks un pilnvērtīgs cilvēks. Tikumīgais raksturs ir personības īpašību kopums, kas noskaņo personu adekvātai uzvedībai (JCCV, 2017). Uzvedības raksturlielumi, kas izriet no tikumīga rakstura, ir spontānums un stabilitāte, precizitāte un darbības perfekcija, kā arī maigums un prieks tās izpildē, pat ja tas prasa piepūli. Tikumu ētika fokusējas personības attīstībā un balstās uz cilvēka iekšējo potenciālu. Turpretim normatīvā ētika balstās uz tādu normu akceptēšanu, kas tiek sociāli atzītas konkrētā sociālkultūras kontekstā. Abas perspektīvas savstarpēji papildinās: tikumu ētika atzīst personas sociālo dimensiju, un ētikas normas rod savu dziļāko attaisnojumu cilvēka dabā (Kristjánsson, 2016).

Rakstura izglītība ir aizsargtermins tiešām un netiešām izglītības darbībām, kuru nolūks ir palīdzēt jauniešiem brīvi attīstīt tikumīgu raksturu (Harrison, Morris, & Ryan, 2016). Rakstura izglītība veicina kritisko domāšanu, balstās uz personības brīvību un neuzspiež pilnībā akceptēt kādu konkrētu uzskatu kopumu; tā sekmē atvērtību, pieļauj dažādas pieejas un nav pakļauta kādai konkrētai politiskai vai reliģiskai doktrīnai. Potenciālie ieguvumi no rakstura izglītības ir skolēnu snieguma un uzvedības uzlabošana, paaugstināta nodarbinātība, atbalsts vecākiem, labvēlīgu attiecību dibināšana, piederības demokrātiskai sabiedrībai veicināšana, individuālās un sabiedrības labklājības veicināšana (JCCV, 2017).

Šis īsais jēdzienu raksturojums ir pietiekams, lai saskatītu atšķirību ar citiem saistītajiem jēdzieniem, kas netiek aplūkoti detalizētāk šajā darbā, piemēram: temperaments t.i. bioloģiski un sociāli pārmantots personas psiholoģiskais raksturojums; *piecfaktoru personības modelis* (Costa & McCrae, 1992), kas satur plašas cilvēka personības aprakstošās dimensijas, bet neiekļauj saistību ar morālo izaugsmi; morālā spriestspēja (Kohlberg, 1964); sociālā emocionālā audzināšana (Elias et al., 1997) u.c. Rakstura izglītība ir arī cieši saistīta ar pozitīvo psiholoģiju, kuras galvenais pārstāvis ir M. P. Seligmans (Seligman, Snyder, & López, 2002).

Mīti un reālās problēmas rakstura audzināšanas jomā *Myths and real problems in the field of character education*

Pastāv zināms skepticisms attiecībā uz raksturizglītības iniciatīvām skolās (Kristjánsson, 2013), kas balstās uz rakstura un tikumiskās audzināšanas jēdzienu nepilnīgo izpratni: tie esot neskaidri, nevajadzīgi, vecmodīgi, reliģiskās

domāšanas piesātināti, pret-demokrātiskie, konservatīvie un individuālistiski. Šie "mīti" tiek aplūkoti tālāk tekstā.

1. *mīts: raksturs un tikums esot neskaidri jēdzieni.* Tiesa, tie nav tik viennozīmīgi definēti kā dabaszinātņu jēdzieni (piem., "metrs"). Tomēr zinātniskajā literatūrā jau vairāk par 80 gadiem to jēdzienu izpratne ir stabilāka nekā tādu citu humanitāro un sociālo zinātņu jēdzienu kā, piemēram, brīvība vai līderība. Raksta ievadā izklāstīta šo jēdzienu precīzā nozīme sakrīt ar Aristoteļa sniegto definīciju šiem jēdzieniem. 1930-tajos gados raksturs tika definēts kā "personības morāli vērtējamo komponentu kopums" (*personality evaluated*) un personība, savukārt, kā "morāli neizvērtēts raksturs" (*character devaluated*) (Allport, 1937: 52. lpp.). Kopš tā laika jēdziens "raksturs" tiek stabili izmantots Personības psiholoģijā, lai apzīmētu šo personības iezīmju apakškopu, kas ir morāli vērtējams, un kas piešķir morālu vērtību cilvēkam.

2. *mīts: tie esot nevajadzīgi jēdzieni,* jo mūsdienas psiholoģija esot atradusi labākus vārdus, lai izteiktu to pašu ideju. Tiesa, ir pētījumus (Kesebir & Kesebir, 2012), kas, balstoties uz 5,2 miljonu grāmatu izlasi, kas izdotas ASV no 1901. līdz 2000. gadam, pierādīja, ka izpētītajās grāmatās vārds "tikums" (*virtue*) un citi radniecīgie termini tiek izmantoti arvien mazāk. Tomēr, skatoties uz šo pētījumu tuvāk, tika konstatēts, ka vārdi, kas apzīmē tikumisku rīcību (piem., '*compassion*', '*integrity*', '*fairness*', '*tolerance*', '*selflessness*', '*discipline*', '*dependability*', '*reliability*'), tiek arvien biežāk izmantoti katru gadu, kā arī citi jēdzieni, ko var uzskatīt par "tikumiem", tiek stabili izmantoti ('*loyalty*', '*trustworthiness*', '*forgiveness*', '*respect*', '*determination*'). Tādējādi var secināt, ka netiek izmantots lietussarga jēdziens *virtue*, bet tā apakšskategorijas sadrumstalotā, reizēm nesakarīgā veidā.

3. *mīts: tikums un raksturs esot vecmodīgi.* Tomēr būtu grūti to secināt, ja tiek apzināts iespaidīgais zinātniskās literatūras klāsts par tikumiem ārstnieciskā personāla ētikā, militārajā psiholoģijā, pētniecības ētikā, inženierzinātnēs, politiskajā un juridiskajā sfērā un skolotāju ētikā.

4. *mīts: tie jēdzieni esot reliģiski piesātināti.* Tiesa, reliģiskajā vidē tie jēdzieni tiek plaši izmantoti, bet tam ir specifisks iemesls, kas tiek izklāstīts diskusijā raksta beigās. Katrā ziņā Aristoteļa jēdziens *eudaimonia* ir arī saprotams ārpus reliģiskās pārliecības, jo Aristotelis piedāvā sabiedrībai "kopīgu 'post-reliģisku' morālo valodu" (Arthur, 2010: 3. lpp.).

5. *mīts: tie jēdzieni esot antidemokrātiski un apzīmēšot cilvēku, it īpaši jauniešu, manipulāciju, ieradumu radīšanu bez kritiskās domāšanas un brīvības ierobežošanu.* Tiešām pastāv šķietama pretruna, ko varētu formulēt tā: kā var veidot autonomu personību caur "ieradumu radīšanu"? Aristotelis neizskaidroja procesu, bet tomēr konstatēja, ka tas tā arī notiek. Kaut kas tam līdzīgs notiek arī sporta vai mūzikas prasmju apguves procesā: atkārtojot pirkstu kustības noteiktā secībā, sākumā lēni, tad ātrāk, veidojas kustību brīvība, kas nepieciešama mākslai.

Mēs varbūt vēl nezinām līdz galam, kā tas notiek, bet tas tā notiek. Katra ziņā Aristotelis arī uzsvēra nepieciešamību brīvi izvēlēties pareizo rīcību un emocijas, balstoties uz "stingru un nemainīgu raksturu" (Aristotelis, 1985: p. 40 [1105a30–1105a34]).

6. *mīts: tie jēdzieni esot konservatīvi,* politisko *status-quo* sargātāji. Tomēr pastāv arī zinātniski pamatots uzskats – ja Aristoteļa tikumu un *eudaimonia* teorija tiktu ņemta kā paraugs mūsdienās sociālajā un politiskajā dzīvē, tai būtu radikāls reformatorisks un progresīvs spēks un izraisītu politiskajā dzīvē šādu sociālās demokrātijas sistēmu, kas līdzinātos Skandināvijas valstīm (Nussbaum, 1990).

7. *mīts: tikums un raksturs esot individuālistiski jēdzieni.* Tiesa, uzsvars tiek likts uz personības attīstību, uz indivīda kvalitāti. Bet, kā zināms, Aristotelis velta *Nicomachean ethics* 8. un 9. grāmatu draudzības tēmai, jo viņam *eudaimonia* saistās ar "labo dzīvi kopā ar draugiem". Ņemot vērā cilvēka sociālo dabu, jautājums, vai personības audzināšana ir individuālistiska nodarbošanās, šķiet lieks, jo labums, kas tiek darīts indivīdam, nāks par labu sabiedrībai. Tika arī argumentēts, ka pragmatisku iemeslu dēļ ir vieglāk uzsākt rakstura audzināšanu ar indivīdu nekā ar sabiedrības sistēmu kopumā (Kristjánsson, 2013).

Arī tad, ja minētie iebildumi pret rakstura audzināšanu nav zinātniski pamatoti, pastāv reālās vēsturiskas, metodoloģiskas un praktiskās dabas problēmas, uz kurām jāskatās nopietni, apņemoties īstenot rakstura izglītības programmas skolās. Vēsturiski bijušo raksturizglītības iniciatīvu liktenis citās valstīs neliek cerēt uz to vieglu un veiksmīgu īstenošanu nākotnē. Piemēram, Apvienotajā Karalistē nožēlo garu virkni neprofesionālu un neefektīvo puļiņu raksturizglītības jomā (Arthur, 2003), kas diskreditē šo lauciņu. Lielākās problēmas bijušas nezinātniski izmēģinājuma eksperimenti vairākās vietās, puļiņu izplūdums daudzās virzienos *modes gaumē* un vienotā virziena trūkums. Lai izvairītos no tā, raksturizglītības iniciatīvām ir jābūt interdisciplinārām, apvienojot filozofijas, psiholoģijas un pedagoģijas nozares.

Otrā problēma – pastāv pamatots uzskats, ka vēl nav izveidota tāda empīriskā metodoloģija, kas holistiski aptvertu visas tikuma dimensijas (Kristjánsson, 2015; Niemiec, 2013). Tiesa, pastāv vairāki vērtību un rakstura izpētes zinātniski validēti instrumenti kā, piemēram, pozitīvās psiholoģijas *Values in Action* aptauja jauniešiem un pieaugušiem (Park & Peterson, 2006), M. Rokiča metodika terminālo un instrumentālo vērtību pētīšanai (Rokeach, 1973), vai personības akcentuācijas aptauja (Littmann & Schmieschek, 1982). Bet visi tie instrumenti balstās uz cilvēka pašnovērtēšanu un nav piemēroti Aristoteļa reālisma filozofijas kontekstā, kas ir tikumu ētikas pamatā. Savukārt biheivioristiskā pieeja, novērojot cilvēka uzvedības atbilstību morāles normām dabiskās un speciāli modelētās situācijās, arī nav visaptveroša, jo novērošanas metode nedod iespēju atklāt šādas tikuma būtiskās komponentes kā, piemēram, motivāciju, attieksmi un uzvedību

stabilitāti ilgtermiņā. Triangulācija šķiet piemērota pieeja, lai papildinātu pašnovērtēšanā iegūtos rezultātus, izmantojot novērošanu un vecāku un kolēģus apjautāšanu, bet tomēr tie ir arī subjektīvi viedokļi. Longitudinālie novērošanas pētījumi būtu vispiemērotākie, bet tie ir grūti īstenojami un dārgi. Akadēmiķiem paliek uzdevums izveidot zinātniski uzticamus uz realisma paradigma balstītus rakstura mērīšanas instrumentus ar zinātniski pārbaudītu validitāti un ticamību.

Treškārt, vēl maz ir zināms par raksturizglītības programmu praktisko efektivitāti. Pēdējos gados bijuši vairāki mēģinājumi to labāk saprast. Piemēram, balstoties uz pozitīvas psiholoģijas principiem, Apvienotajā Karalistē 2011. gadā tika izveidota rakstura izglītības programma “*the UK Resilience Program*”, kurā piedalījās trīs tūkstoši skolēni (11-12 gadīgie) no 16 skolām un kurā paredzēta 16 stundu ilga intervence vairākās nodarbībās. Tika konstatēts, ka labākie rezultāti bija privātskolās, bet kopumā programma izrādījās dārga un mazefektīva, kaut arī tā tiks turpināta ar nepieciešamām korekcijām. Cits piemērs par to, ka efektivitāte nav garantēta, ir atrodams ASV, kur 2010. gadā tika īstenots visplašākais federālais pētījums par raksturizglītības programmu efektivitāti “*Efficacy of schoolwide programs to promote social and character development and reduce problem behavior in elementary school children.*” To īstenoja ASV izglītības departamenta pētnieki, izmantojot skolu kontrolgrupas, lai izvērtētu septiņas atšķirīgās rakstura izglītības programmas (*Social and Character Development programs*). Skolās, kas piedalījās šajās programmās, rakstura izglītojošo aktivitāšu klāsts bija liels, bet netika atrastas statistiski nozīmīgās atšķirības ar kontrolgrupas skolām. Izmantotā metodoloģija arī tika apšaubīta un vēl notiek diskusijas, bet skaidrs ir tas, ka vēl nav skaidrības.

Diskusija Discussion

Raksturizglītības programmas ir viennozīmīgi noderīgas Latvijas skolēniem un valstij, bet bez valsts globālās stratēģijas uz cilvēku tikumisko audzināšanu, kas ietvertu ne tikai programmas, kas orientētas uz skolu, šīs programmas varētu būt mazefektīvas, jo rakstura attīstību ietekmē daudz faktoru kā, piemēram, audzināšana ģimenē (tātad vecāku raksturs un viņu morālā apziņa), bērnu iedzimtais temperaments, masu informācijas līdzekļi, kuru ietekme ir izšķiroša mūsdienās, un pedagogu rakstura īpatnības un viņu morālā apziņa. Pūlīņiem šo programmu īstenošanai ir jābūt ne tikai entuziasma un labās gribas, bet arī intelektuālās pieticības pilniem un pēc iespējas labāk zinātniski pamatotiem.

Viens no iemesliem, kāpēc jēdzieni “raksturs” un “tikums” reizēm netiek pietiekami labi izprasti sabiedrībā, ir konteksta un perspektīvas trūkums. Ir svarīgi apzināties, ka Aristotelim rakstura audzināšanai bija jēga tikai personīgā dzīves projekta kontekstā. Nav iemesla censties izveidot tikumisku raksturu, ja cilvēkam

nav dzīves mērķa, pēc kā tiekties, jo tikumi piešķir cilvēkam spēku, apdomību un izturību ceļā uz dzīves mērķa sasniegšanu. Aristoteļa ētikā (Aristotelis, 1985) ir skaidri formulēts un nosprausts dzīves mērķis: laime, *eudaimonia*. Domājot par rakstura audzināšanu skolās, svarīgi uzdot sev jautājumu: vai skolā tiek runāts ar jauniešiem par laimi kā dzīves mērķi? Vai netiek pieņemts pārāk vieglprātīgi, ka laime ir pati par sevi saprotama lieta? Tieši laimes kā dzīves mērķa izskaidrošanai Aristotelis velta visu savas ētikas pirmo grāmatu, un to nedrīkst aizmirst, plānojot jauniešu rakstura audzināšanu.

Tāpēc arī reliģiskajā un patriotiskajā kontekstā tikumiskā rakstura veidošana vienmēr ir bijusi svarīga. Reliģiskā domāšana skaidri nosprauz svētumu kā visu cilvēku aicinājumu un norāda uz tikumiem kā uz nepieciešamiem, kaut arī nepietiekamiem līdzekļiem, lai ietu šo ceļu. Patriotiskajā domāšanā viens no cilvēka svarīgiem mērķiem ir Tēvijas aizsargāšana, labklājība un attīstība, un šajā kontekstā arī tikumiem ir jēga kā palīgiem Valsts celšanai un pilnveidošanai. S. Ramons i Kahals, Spāņu Nobela prēmijas medicīnā par neironu atklāšanu laureāts, rakstīja, ka viņa dzīvē lielākais zinātniskās darbības virzītājspēks bija mīlestība pret savu Tēviju, kas viņam deva vajadzīgo gribasspēku ceļā uz izcilie sasniegumiem zinātnē (Ramon y Cajal, 1897).

Ir svarīgi piedāvāt jauniešiem iespēju izstrādāt un īstenot cienīgu dzīves projektu, kas varbūt būtu pat pāri viņu esošajām spējām, bet par kuru, viņiem attīstoties, būtu vērts cīnīties. Ja augstākais dzīves mērķis, kas skolā un sabiedrībā tiek piedāvāts jauniešiem, ir tikai “paaugstināt PISA rezultātus”, “pozitīvi uzvesties”, “iegūt labu mācību sasniegumus” vai vienkārši “attīstīt savu personību”, tad būtu pamats domāt, ka rakstura izglītības programmām nav spoža nākotne. Ejojot vēl tālāk, ja jauniešiem tiek mācīts vai praktiski parādīts, kā bieži notiek postmodernās sabiedrības diskursā, ka viss ir relatīvs un pārejošs, ka dzīves jēga ir tikai baudā un ka augstākās vērtības (piem., patiesība, taisnīgums, vienlīdzība, progress) ir tikai ilūzijas, tad būtu loģiski piekrist visiem iepriekšminētajiem mītiem bez norunām un pat uzskatīt rakstura audzināšanu par vienkārši bīstamu, verdzinošu nodarbi.

Autora pieredze darbā ar jauniešiem rāda – kad viņiem uzstāda ceļu dzīves mērķi, kad viņos mudina lielus ideālus, tad viņi paši labprāt iesaistās to īstenošanā labāk un vairāk nekā varētu cerēt. Un tieši šī dinamika ir tā, kas prasa pēc tikumiem, pēc priecīgas pastāvības, drosmīgas apdomības, nesavtīgas devības un atbildīgas savaldīšanās. Jauniešiem šie ideāli ļoti dabiski rezonē ar diviem ļoti aktuāliem aspektiem viņu dzīvē: nākotnes profesiju un netaisnīgumu pasaulē. Kā būtu, ja rakstura izglītības programmas būtu ciešāk saistītas ar vēlmi izcili mācīties, lai varētu vēlāk celt skaistu savu ģimeni un Valsti, lai varētu kompetenti nodrošināt sevi un kalpot citiem ar savu profesionālo darbu un lai šādi arī dotu savu ieguldījumu sociālās nevienlīdzības samazināšanai?

**Pateicības
Acknowledgements**

Projekts finansēts no ERAF. Pēcdoktorantūras projekta Nr. 1.1.1.2/VIAA/1/16/071

Summary

At present, youngsters' character and virtue education issues are widely discussed in Latvia at the level of educational policy makers, researchers and practitioners. Internationally, this question is also very topical, as can be seen looking at the high number of character education initiatives in the English-speaking academic environment.

Given the existing criticism of character and virtue education, the research question was: what are the main misunderstandings about the nature of character and virtue education? After clarifying the neo-Aristotelian understanding of the concepts "virtue", "character", and "character education," recent research in the field is presented for deconstructing some of the existing "myths" about them: due to conceptual, historical, moral and political misunderstandings (Kristjánsson, 2013), for some these concepts are supposed to be "vague", "unnecessary", "old-fashioned", "religiously saturated", "anti-democratic", "conservative" and "individualistic".

Even if those myths are not scientifically grounded, there are still real problems that should be considered when implementing character education programs in mainstream schools: a historically long series of unprofessional character education efforts; a lack of a clear empirical methodology for virtue and character research; and a lack of evidence of the practical effectiveness of the character education programs.

The oblivion in our society of the importance given by Aristotle to *eudaimonia* as life goal, and to the role of a virtuous character as a means for reaching this goal, is one of the possible causes of these misunderstandings. In religious and patriotic thinking, character and virtue education has always been important, precisely because the significance given to high life goals, respectively, sanctity and Fatherland. The necessity of helping youngsters to identify themselves with a personal and engaging life project, as a precondition for promoting character and virtue education in schools, is discussed.

**Literatūra
References**

- Allport, G. W. (1937). *Personality: A Psychological Interpretation*. New York: Holt.
- Aristotle. (1985). *Nicomachean Ethics* (T. Irwin, Trans.). Indianapolis: Hackett Publishing.
- Arthur, J. (2003). *Education with Character: The Moral Economy of Schooling*. London: Routledge.
- Arthur, J. (2010). *Of Good Character*. Exeter: Imprint Academic
- Costa, P. T. Jr., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Haynes, N. M., Kessler, R., Schwab-Stone, M. E., & Shriver, T. P. (1997). *Promoting Social and Emotional Learning: Guidelines for Educators*. Alexandria, VA: Association for Supervision of Curriculum Development.

- Evans, J. (2011). Our Leaders are all Aristotelians now. *Public Policy Research*, 17 (4), 214–221.
- FICIL – Foreign Investors Council in Latvia (2016). *Progress Report of FICIL's Recommendations on Education System* (No 3). Retrieved from http://www.ficil.lv/wp-content/uploads/2017/05/16-05-27-Education_ENG.pdf
- Harrison, T., Morris, I., & Ryan, J. (2016). *Teaching Character in Primary Schools*. London: Sage.
- JCCV – Jubilee Centre for Character and Virtues (2017). *A Framework for Character Education in Schools*. Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. Retrieved from www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/character-education/Framework%20for%20Character%20Education.pdf
- Kesebir, P., & Kesebir, S. (2012). The Cultural Salience of Moral Character and Virtue Declined in Twentieth Century America. *Journal of Positive Psychology*, 7 (6), 471–480.
- Kohlberg, L. (1964). Development of Moral Character and Moral Ideology. In: M. L. Hoffman & L. W. Hoffman (Eds.) *Review of Child Development Research* (Vol. I, pp. 381-431). New York: Russel Sage Foundation.
- Kristjánsson, K. (2013). Ten Myths About Character, Virtue and Virtue Education – Plus Three Well-Founded Misgivings. *British Journal of Educational Studies*, 61 (3), 269-287.
- Kristjánsson, K. (2015). *Aristotelian Character Education*. London: Routledge.
- Kristjánsson, K. (2016). Flourishing as the aim of education: Towards an extended, 'enchanted' Aristotelian account. *Oxford Review of Education*, 42 (6), 707-720.
- Littmann, E., & Schmieschek, H. G. (1982). Analysis and Revision of the Long Form of a Questionnaire for Determination of Accentuated Personality Traits According to Leonhard. *Psychiatrie, Neurologie, und Medizinische Psychologie*, 34 (1), 32-45.
- Ministru kabinets (2015). Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 8.3.1. specifiskā atbalsta mērķa "Attīstīt kompetenču pieejā balstītu vispārējās izglītības saturu" 8.3.1.1. pasākuma "Kompetenču pieejā balstīta vispārējās izglītības satura aprobācija un ieviešana" īstenošanas noteikumi. 2015. gada 24. novembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 670. *Latvijas Vēstnesis*, 236 (5554), 02.12.2015. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/278201-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-8-3-1-specifiska-atbalsta-merka-attistit-kompetencu-pieeja-balstitu-visparejas>
- Ministru kabinets (2016a). Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 8.3.5. specifiskā atbalsta mērķa "Uzlabot pieeju karjeras atbalstam izglītojamajiem vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs" īstenošanas noteikumi. 2016. gada 7. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 359. *Latvijas Vēstnesis*, 119 (5691), 21.06.2016. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/283023-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-8-3-5-specifiska-atbalsta-merka-uzlabot-pieeju-karjeras-atbalstam-izglitojamajiem>
- Ministru kabinets (2016b). Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība. 2016. gada 15. jūlija Ministru kabineta noteikumi Nr. 480. *Latvijas Vēstnesis*, 141 (5713), 25.07.2016. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/283735-izglitojamo-audzinasanas-vadlinijas-un-informacijas-macibu-lidzeklu-materialu-un-macibu-un-audzinasanas-metozu-izvertesanas>
- Niemiec, R. M. (2013). VIA Character Strengths: Research and Practice - the First 10 Years. In: A. Delle Fave (ed.) *Cross Cultural Advancements in Positive Psychology* (pp. 11-30). Dordrecht: Springer.

- Park, N., & Peterson, C. (2006). Moral Competence and Character Strengths among Adolescents: The Development and Validation of the Values in Action Inventory of Strengths for Youth. *Journal of Adolescence*, 29 (6), 891–909.
- Ramon y Cajal, S. (1897/1999). Reglas y consejos sobre la investigación científica [Noteikumi un ieteikumi par zinātnisko pētniecību]. Madrid: Editorial CSIC-CSIC Press.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free press.
- Ryan, K., & Bohlin, K. (1999). *Building Character in Schools*. San Francisco: Journey-Bass.
- Saeima (1998). Izglītības likums. *Latvijas Vēstnesis*, 343/344 (1404/1405), 17.11.1998. Retrieved from <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>
- Saeima (2014). Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. *Latvijas Vēstnesis*, 103 (5163), 29.05.2014. Retrieved from <https://m.likumi.lv/doc.php?id=266406#>
- Seligman, M. E. P., Snyder, C. R., & López, S. (eds.) (2002). *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press.

PEDAGOGIEM LABVĒLĪGAS DARBA VIDES VEIDOŠANA

Creating a Positive Working Environment for Teachers

Andrejs Geske

Liene Zizlāne

Latvijas Universitāte, Latvia

Abstract. *The purpose of the research paper is to study a positive working environment importance for teachers work satisfaction and the role of principal in improving working conditions. Whereas teacher profession is subject to different changes and reforms it makes the whole profession and teacher well-being an important subject to discuss.*

The research paper includes analysis of the theoretical material about physical environment as well as psychological (also called microclimate). Empirical part is based on teacher's survey – 97 teachers from different schools in Riga were involved. The statements of survey have partially adopted from Teaching and Learning International Study TALIS 2013. The main research task is to study how work environment and the impact of principal correlate with teacher work satisfaction.

During research scales of teacher work satisfaction, work environment and impact of principal were created. The results of linear regression show that both the work environment and direct impact of principal is important factor which influences as well educational work as work satisfaction. The situation is various in different schools in Riga, so it verifies, that the problematics of positive working environment exists.

Keywords: *microclimate, principal, TALIS 2013, teacher work satisfaction.*

Ievads

Introduction

Izglītības process kopumā ir sarežģīts un daudzšķautņains. Izglītības darba galvenie veidotāji un realizētāji mācību iestādē ir skolas vadība, pedagogiskais personāls un skolēni. Mūsdienās ir uzsvērtā skolēncentrēta pedagogija – galvenais ir skolēns ar viņa interesēm un vajadzībām, taču par pedagogu vajadzībām un interesēm tiek runāts daudz mazāk, tāpēc būtu nepieciešams aktualizēt pedagogu nozīmi un līdž ar to labvēlīgas darba vides ietekmi uz pedagogu labsajūtu un apmierinātību ar darbu. Jāuzsver, ka pedagogu ikdienu un fiziskā un garīgā labsajūta lielā mērā ir atkarīga no vadītāja un viņa veiktajiem pasākumiem.

Vadītāja uzdevums nav vienkāršs – tā ir visas organizācijas pārvaldīšana. Kā pauž teorētiskā literatūra, tad izglītības iestāde plašākā nozīmē ir organizācija –